

Tidigmodern fredsforskning i tyskspråkigt perspektiv

Dorothee Goetze

År 2019 utkom ett temanummer av *Historisk tidskrift* inriktat på fred och fredsforskning i ett historiskt perspektiv. Samma år publicerades en utgåva av den tyska tidskriften *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* ägnad åt fredstraktater sedda ur transepokalt perspektiv.¹ I båda fall gav sannolikt den hundrade minnesdagen av första världskrigets slut 2018 anledning till en intensiv diskussion om fred och fredsavtal. En jämförelse av dessa tidskriftutgåvor visar att tonvikten i båda ligger på 1800- och 1900-talen. Medan *Historisk tidskrift* presenterar sex studier, fyra artiklar och två essäer om övergången mellan krig och fred efter finska kriget (1808/1809), relationer mellan amerikanska armén och indianer i Oklahoma under 1890-talet, den internationella fredsbyrån och Nobels fredspris 1914 samt tolkningen av svenskt deltagande i internationella truppinsatser under 1920-talet och dessutom en forskningsöversikt över tidigmodern fredsforskning och en essä om tankar om krig och fred i Olaus Petris *En svensk krönika*, innehåller *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* sammanlagt sex artiklar som täcker tiden från antiken till Daytonavtalet 1995. Dessa texter diskuterar de koine eirene i antika traktater, westfaliska fredskongressen, freden av Brest-Litovsk, dessutom fredstraktaten mellan Tyskland och Bulgarien 1919 och Parisavtalet 1973. Med blick på dessa båda tidskriftsutgåvor verkar den tidigmoderna epoken spela en mindre roll i den vetenskapliga diskussionen om fred. Intrycket bekräftas av inledningen till *Handbuch Frieden im Europa der Frühen Neuzeit/Handbook of Peace in Early Modern Europe* som publicerades 2021, där redaktörerna lyfter fram att "[m]ost of research in this field [historisk fredsforskning] has so far been devoted to the nineteenth and twentieth centuries; the early modern period has been neglected by

1 *Historisk tidskrift* 139:3 (2019), tema: fred; *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 70:5–6 (2019), Schwerpunkt: Friedensschlüsse.

comparison”.² Här tar denna artikel sitt avstamp. Med utgångspunkt i Erik Bodenstens, Johannes Ljungbergs och Joachim Östlunds litteraturöversikt om ”Den svenska fredens tidigmoderna rötter” i *Historisk tidskrift* och min egen artikel om ”Frieden och Friedensfindung” i *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* samt en forskningsöversikt över westfaliska freden som skrevs tillsammans med Lena Oetzel och publicerades digitalt på forskningsplattformen *H-Soz-Kult* kommer jag att jämföra den tyskspråkiga och den svenska tidigmodernt inriktade fredsforskningen med hänsyn till deras institutionalisering och utgångspunkter. Vidare kommer jag att skissera det tyskspråkiga forskningsläget.³

Vad är historisk fredsforskning?

Det gäller att skilja mellan en statsvetenskapligt och en historiskt inriktad fredsforskning som både ägnar sig åt frågor om konflikt och fred, dock med olika perspektiv, teorier och metoder. Den statsvetenskapliga fredsforskningen är del av en bredare forskningsriktning som kallas för freds- och konfliktforskning. Den historiska fredsforskningen däremot diskuterar fredsrelevanta ämnen i ett historiskt perspektiv och använder sig av historievetenskapliga metoder.⁴ Till skillnad från sin statsvetenskapligt inriktade granndisciplin saknar den historiska fredsforskningen en tydlig och explicit teoretisk fundering. Intresset för fred är ledande för undersökningen. Ämnet kan hellre beskrivas som en blandning av olika metodiska ansatser, och gränsen mellan historisk fredsforskning och andra nära discipliner som till exempel diplomatihistoria eller internationell historia är ibland svårt att dra.

Både i Sverige och Tyskland fokuserar den historiska fredsforskningen huvudsakligen på modern tid, det vill säga 1800- och framför allt 1900-

2 Irene Dingel, Michael Rohrschneider, Inken Schmidt-Voges, Siegrid Westphal & Joachim Whaley, ”Introduction”, i *Handbuch Frieden im Europa der Frühen Neuzeit/ Handbook of Peace in Early Modern Europe*, Irene Dingel, Michael Rohrschneider, Inken Schmidt-Voges, Siegrid Westphal & Joachim Whaley (red.), Berlin & Boston 2021, s. XXXIII.

3 Erik Bodensten, Johannes Ljungberg & Joachim Östlund, ”Den svenska fredens tidigmoderna rötter. En litteraturöversikt och ett forskningsprojekt”, *Historisk tidskrift* 139:3 (2019); Dorothee Goetze, ”Frieden und Friedensfindung. Fragen an die Historische Friedensfindung am Beispiel des Westfälischen Friedenskongresses”, *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 70:5–6 (2019); Dorothee Goetze & Lena Oetzel, ”Der Westfälische Friedenskongress zwischen (Neuer) Diplomatiegeschichte und Historischer Friedensforschung”, *H-Soz-Kult*, 20.12.2019, www.hsozkult.de/literaturereview/id/forschungsberichte-4137 (2022-01-24).

4 Stefanie van Kerkhof, ”Historische Friedensforschung – eine Geschichte des Friedens?”, i *Friedens- und Konfliktforschung*, Peter Schlotter & Simone Wisotzki (red.), Baden-Baden 2011, s. 384.

talet. Här återspeglar sig den historiska freds- och konfliktforskningens utveckling och tendenser i ett internationellt perspektiv. Disciplinen inte bara domineras av fokuset på modern tid utan också av statsvetenskapliga tillgångar och diskussioner. Och det finns ytterligare likheter mellan den tyskspråkiga och svenska tidigmoderna forskningstraditionen.⁵ Bodensten, Ljungberg och Östlund påpekar att ”Sveriges tidigmoderna krig hör till de mer väl utforskade delarna av svensk historia. Med freden förhåller det sig annorlunda.” Enligt dem är det bara ett fåtal forskare som ”emellertid gjort studiet av freden till utgångspunkt och överordnat syfte”.⁶ Det gäller också den tyskspråkiga kontexten. Forskningen präglas av krig. Det syns tydligt, när 1600-talet betecknas som en *siècle de fer*, ett århundrade av järn, på grund av de många krig som fördes under denna tid.⁷ Hela den tidigmoderna epoken karakteriseras fortfarande av det stora antalet krig som pågick under denna tid, något som beskrivs med begreppet *bellicitet* (*Bellizität*)⁸ och som blivit paradigmiskt för den tyskspråkiga forskningen. Efter att krig och konflikt länge stod i fokus skiftade den tidigmodernt inriktade tyskspråkiga historievetenskapens intresse så småningom alltmer till frågor om fred och fredsprocesser. Och det verkar symptomatiskt att det var just Johannes Burkhardt som utvecklade den nämnda *bellicitetsteori* och som fordrade att historiker skulle ägna sig mer åt frågor om fred. På det sättet blev han en av den tidigmoderna freds forskningens pionjärer, när han bland andra historiker för drygt tio år sedan med eftertryck betonade den tidigmoderna fredens potential för forskningen. Han uppmanade till att släppa loss freden.⁹ Ty, enligt hans mening, var många fredsavtal nödvändiga när många krig fördes.¹⁰ Denna ambivalens lyfter också Axel Gotthard fram

- 5 I urval: Peter Schlotter & Simone Wisotzki (red.), *Friedens- und Konfliktforschung*, Baden-Baden 2011; Tobias Ide (red.), *Friedens- und Konfliktforschung*, Opladen, Berlin & Toronto 2017.
- 6 Bodensten, Ljungberg & Östlund 2019, s. 568–569.
- 7 Christoph Kampmann, Maximilian Lanzinner, Guido Braun & Michael Rohrschneider, ”Von der Kunst des Friedensschließens. Einführende Überlegungen”, i *L'art de la paix. Kongresswesen und Friedensstiftung im Zeitalter des Westfälischen Friedenskongresses*, Guido Braun, Christoph Kampmann, Maximilian Lanzinner & Michael Rohrschneider (red.), Münster 2011, s. 10.
- 8 Johannes Burkhardt, ”Die Friedlosigkeit der Frühen Neuzeit. Grundlegung einer Theorie der *Bellizität* Europas”, *Zeitschrift für Historische Forschung* 24:4 (1997).
- 9 Johannes Burkhardt, ”Die Entfesselung des Friedens. Für einen Aufbruch der historischen Friedensforschung”, i *Pax perpetua. Neue Forschungen zum Frieden in der Frühen Neuzeit*, Inken Schmidt-Voges, Siegrid Westphal, Volker Arnke & Tobias Bartke (red.), München 2010.
- 10 ”Wo aber viel Krieg ist, muss auch viel Frieden geschlossen werden”, Johannes Burkhardt, *Der Krieg der Kriege. Eine neue Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, Stuttgart 2018, s. 258.

i sin bok om krigskonceptioner och föreställningar om neutralitet under den tidigmoderna epoken.¹¹

Den tyskspråkiga historiska fredsforskningens institutionalisering

Den tyskspråkiga tidigmoderna historiska fredsforskningen har tagit fart omkring 2010-talet. De tre antologierna som utkom i tryck under åren 2010 och 2011 och som alla valt att placera fred prominent i titeln kan anses som bevis för detta. Boken *Pax perpetua* (2010) refererar till westfaliska fredens första artikel vilken börjar med orden "[p]ax sit christiana, universalis perpetua", freden mår vara kristen, universell, evig.¹² Gerd Althoffs antologi *Frieden stiften* fokuserar på fredsskapande (2011) och den tredje publikationen handlar om konsten att sluta fred, *L'art de la paix* (2011).¹³ Men denna forskningsriktning hade redan en lång tradition i Tyskland dessförinnan. De flesta översiktsverken förlägger den tyskspråkiga historiska fredsforskningens början till 1970-talet, men då förbiser de att begynnelsen för disciplinens tidigmodernt inriktade gren kan spåras tillbaka till 1950-talet.¹⁴

Ämnets utveckling och den tidiga institutionaliseringen måste betraktas i kontext av hur tyska historievetenskapen förändrats efter 1945, då en del grundläggande omändringar kan synas: Erfarenheter från två världskrig ledde så småningom till en ny självförståelse bland tyska historiker som alltmer präglades av deras egna ansvar för nuet och som ansåg historievetenskapen hade till uppdrag att vara till nytta för den egna tiden (*historia magistra vitae*). Denna uppfattning återspeglas i bemötande av det närmaste förflutna samtidigt som den tyska historievetenskapen långsamt började ersätta nationella perspektiv med ett internationellt fokus. Europa ställdes i intressets centrum. Genom detta fick också det tysk-romerska riket som den tidigmoderna Europas geografiska centrum och rikets federala struktur samt sina talrika internationella relationer mer uppmärksamhet. Vid sidan av denna mycket försiktiga nyorientering kan en forskningspolitisk omstrukturering iakttas: politiken strävade efter en större regional fördelning

11 Axel Gotthard, *Der liebe vnd werthe Fried. Kriegskonzepte und Neutralitätsvorstellungen in der Frühen Neuzeit*, Köln, Weimar & Wien 2014.

12 Inken Schmidt-Voges, Siegrid Westphal, Volker Arnke & Tobias Bartke (red.), *Pax perpetua. Neue Forschungen zum Frieden in der Frühen Neuzeit*, München 2010.

13 Gerd Althoff (red.), *Frieden stiften. Vermittlung und Konfliktlösung vom Mittelalter bis heute*, Darmstadt 2011; Guido Braun, Christoph Kampmann, Maximilian Lanzinner & Michael Rohrschneider (red.) *L'art de la paix. Kongresswesen und Friedensstiftung im Zeitalter des Westfälischen Friedenskongresses*, Münster 2011.

14 Benjamin Ziemann, "Perspektiven der Historischen Friedensforschung", i *Perspektiven der historischen Friedensforschung*, Benjamin Ziemann (red.), Essen 2002, s. 14.

av forskningsprojekt i stället för en koncentration i få vetenskapliga centra. Det medförde en institutionaliseringsboom under 1950-talet med ett stort antal nygrundade forskningsinstitutioner, exempel på dessa är Deutsches Institut für Geschichte der nationalsozialistischen Zeit (1949, från och med 1952 Institut für Zeitgeschichte), Herder Institut i Marburg (1950), Ranke-Gesellschaft i Hamburg (1950), Institut für Europäische Geschichte i Mainz (1950), Kommission für Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien i Bonn (1952) och Max-Planck-Institut für Geschichte i Göttingen (1956) samt Vereinigung zur Erforschung der Neueren Geschichte i Bonn (1957). Särskilt den sistnämnda och Institut für Europäische Geschichte är av intresse för den tyskspråkiga historiska fredsforskningens utveckling.

Winfried Schulze och Corine Defrance rekonstruerade hur Institut für Europäische Geschichte grundande försiggick år 1950.¹⁵ Idén för en institution som skulle ägna sig åt forskning om europeisk historia uppkom under de tyska-franska historikermötena som hölls i Speyer i slutet av 1940-talet. Det var främst fransmannen, *directeur de l'éducation publique* i den franska ockupationszonen Raymond Schmittlein (1904–1974) och den tyska medeltidshistorikern Fritz Kern (1884–1950) som kan ses bakom detta initiativ. För Schmittlein var den planerade institutionen en led i det tyska folkets *re-education*, en tanke som Kern delade. Konkret ville Kern verkställa en revision av tyska skolböcker med syftet att koncipiera en europeisk skolbok i historia. Därutöver såg han i planerna för en sådan institution en möjlighet att realisera sina idéer om en universalhistoria, en *historia mundi*. Institutionens verksamhet utgörs fram till idag av två forskningsavdelningar, en som är inriktad på religionshistoria och en annan med universalhistoriskt fokus. Båda avdelningar utvecklade en stark profil inom tidigmodern fredsforskning, framför allt under den tid när den tidigmoderne historikern Heinz Duchhardt styrde avdelningen för universalhistoria mellan 1994 och 2011. Även den nuvarande direktorn för institutionens religionshistoriska avdelning, Irene Dingel, har en stark fredsorienterad profil. Fokuset på freden återspeglas också i Institut für Europäische Geschichte publikationsserie. Antalet publikationer om fredsrelaterade ämnen ökar från och med 1990-talet.¹⁶

Vereinigung zur Erforschung der Neueren Geschichte är den yngsta bland 1950-talets nygrundade forskningsinstitutioner. När den tyska arméns återupprättande fördröjdes, var det medeltidshistorikern Paul Egon Hübinger

15 Winfried Schulze & Corine Defrance, *Die Gründung des Mainzer Instituts für Europäische Geschichte*, Mainz 1992; Winfried Schulze, "Zwischen Abendland und Westeuropa. Die Gründung des Instituts für Europäische Geschichte in Mainz im Jahre 1950", *Pariser Historische Studien* 89 (2008).

16 En översikt över de volymerna som publicerades i serien: <https://www.ieg-mainz.de/publikationen> (2022-02-01).

(1911–1987), vid denna tid understatssekreterare i det tyska inrikesministeriet, som tog initiativet. Pengar som ursprungligen var avsedda för den tyska arméns uppbyggande skulle användas till andra ändamål. I december 1956 kallade Hübinger till ett möte på inrikesdepartementet, där hans planer diskuterades. I detta samtal deltog ledande historiker från olika tyska lärosäten, som Max Braubach (1899–1975), Werner Conze (1910–1986), Fritz Hartung (1883–1967) och Hans Herzfeld (1892–1982), dessutom Richard Nürnberger (1912–1999), Peter Rassow (1889–1961) och Hans Rothfels (1891–1976). De närvarande historikerna stödde inte Hübingers idé att pengarna skulle användas för att inrätta en tysk centralkommission med uppdrag att koordinera historiska forskningsinstitutioner. Som alternativ föreslog Rassow att med dessa finansiella medel finansiera källutgåvor med syfte att undersöka fred under den tidigmoderna epoken. Ett sådant initiativ förefaller nästan självklart, eftersom denna typ av grundforskning (utgivning av källmaterial i stort omfattning) ansågs som en central uppgift för de forskningsinstitutioner som grundades under 1950-talet.

Rassow utarbetade ett koncept som presenterades i januari 1957. Enligt detta dokument skulle arkivmaterial på de stora fredskongresserna från 1500-till 1900-talet publiceras i form av källutgåvor. Hans koncept inkluderade bland annat fredsavtal mellan tysk-romerska kejsaren Karl V (150–1558) och Frans I av Frankrike (1494–1547), westfaliska freden (1648), freden i Utrecht, Rastatt och Baden (1713/1714) samt Stockholm och Nystad (1719–1721) och Wienkongressen (1815). Utöver utvalda fredsavtal skulle programmet också omfatta tysk socialhistoria under 1800-talet och preussisk utrikespolitik. I maj samma år kom man överens att börja med en källutgåva på westfaliska fredskongressens arkivmaterial. Bara två månader därefter, den 29 juni 1957, grundades forskningsinstitutionen Vereinigung zur Erforschung der Neueren Geschichte av de redan ovan nämnda Braubach, Conze, Herzfeld, Nürnberger, Rassow och Rothfels samt Karl Dietrich Erdmann (1910–1990) i Bonn. Och i höst samma år började själva projektarbetet. Institutionen existerade till 2011, på grund av en lagändring ingick dess finansiering i nordrhein-westfaliska vetenskapsakademiens program från och med 1977. Efter institutionens nedläggning överfördes dess omfattande och unika samling med världens största specialbibliotek om trettioåriga kriget och westfaliska fredskongressen samt kopior på arkivmaterial från drygt 150 europeiska arkiv och bibliotek till Zentrum für Historische Friedensforschung vid Bonns universitet som grundades 2013. Vid sidan av arbetet på arkivmaterial inrättade Vereinigung zur Erforschung der Neueren Geschichte dessutom en publikationsserie med fokus på frågor om krig och fred: Schriftenreihe zur Erforschung der Neueren Geschichte. Dess tonvikt låg inte bara på westfaliska freden utan på trettioåriga kriget och dess kontext som hel-

het. Mellan 1965 och 2014 gavs 37 volymer ut i tryck, både antologier och avhandlingar.¹⁷ Sedan år 2018 fortsätts serien av Zentrum für Historische Friedensforschung vid Bonns universitet.¹⁸

Trots denna tidiga institutionalisering intensifierades den tyskspråkiga historiska fredsforskningen först under 1960-talets slut och 1970-talets början och drygt ett årtionde efter Institut für Europäische Geschichte och Vereinigung zur Erforschung der Neueren Geschichte skapades, mot bakgrund av krig i Vietnam och Afghanistan och en ökande upprustning i Europa. År 1984 grundades arbetskretsen Historische Friedens- und Konfliktforschung som ett internationellt och interdisciplinärt nätverk med syfte att utforska fred i alla dess historiska dimensioner, som det heter på föreningens hemsida.¹⁹ Men eftersom arbetskretsens tonvikt ligger på 1800- och 1900-talen spelar tidigmodern fredsforskning bara en marginal roll i dess aktiviteter. Sedan 2002 ansvarar arbetskretsen för en publikationsserie med titeln Frieden und Krieg: Beiträge zur Historischen Friedens- und Konfliktforschung i vilken studier med anknytning till historisk freds- och konfliktforskning publiceras.²⁰ Upptakt till denna serie var ett programmatiskt översiktsband om historiska fredsforskningens perspektiv.²¹

En ytterligare indikator för fredsforskningens växande betydelse är Deutsche Stiftung Friedensforschung, en stiftelse med uppdrag att stärka fredsrelaterad forskning på grund av dess säkerhets- och utrikespolitiska betydelse. Stiftelsen, som inriktades av den tyska regeringen år 2000, ska bidra till fredsforskningens politiska och finansiella självständighet. Den finansierar därför fredsrelaterade forskningsprojekt och konferenser.²²

Den tyskspråkiga historiska fredsforskningens institutionalisering utgörs alltså främst av forskningsinstitutioner och publikationsserier. Fastän den tyskspråkiga fredsforskningen institutionaliserades ganska tidigt till skillnad från den svenska, dröjde det till början av 2000-talet att den fick en sådan vikt att den kan karakteriseras som ett självständigt forskningsfält inom tidigmodern historia.

17 En översikt över de volymerna som publicerades i serien: http://pax-westphalica.de/apw-svg/svg_publiziert.html (2022-02-01).

18 En översikt över de volymerna som publicerades i serien: <https://www.zhf.uni-bonn.de/publikationen/schriftenreihe-zur-neueren-geschichte> (2022-02-01).

19 <http://historische-friedensforschung.org/ueber-uns> (2022-01-08).

20 En översikt över de volymerna som publicerades i serien: <http://historische-friedensforschung.org/veroeffentlichungen/frieden-krieg> (2022-01-31).

21 Benjamin Ziemann (red.), *Perspektiven der historischen Friedensforschung*, Essen 2002.

22 <https://bundesstiftung-friedensforschung.de/> (2022-01-30).

Olika utgångspunkter

Den tidigmoderna svenska och den tyskspråkiga fredsforskningen skiljer sig från varandra, inte bara med hänsyn till institutionaliseringsgraden. En annan skillnad utgör deras olika utgångspunkter. Enligt Bodenstens, Ljungbergs och Östlunds forskningsöversikt tar den svenska historiska fredsforskningen avstamp i den långa fredsperiod som Sverige och dess befolkning upplever sedan 1814 och frågan hur detta skifte från ett ofredligt till ett fredligt samhälle åstadkommits, det vill säga vilka mentala förändringar som ligger bakom denna utveckling. Forskningen försöker att spåra ”den svenska fredens tidigmoderna rötter”.²³ Däremot har den tyskspråkiga tidigmoderna fredsforskningen sin utgångspunkt i westfaliska fredskongressen som verkar nästan helt förbises av den svenska forskningen. Clas Theodors Odhners beskrivning av *Sveriges deltagande i Westfaliska fredskongressen och grundläggningen af det svenska väldet i Tyskland* är fortfarande den mest omfattande studien på svenska om förhandlingarna som ägde rum i Münster och Osnabrück mellan 1643 och 1649 och som avslutades med westfaliska freden.²⁴ Omkring fredens 350-årsjubileum 1998 ökade uppmärksamheten för de westfaliska förhandlingarna också i Sverige och en del mindre studier samt antologier publicerades.²⁵ Med stort avstånd utkom en antologi 2011 som diskuterade westfaliska fredens arv, kontext och konsekvenser och presenterade en svensk nyöversättning av själva fredsavtalet.²⁶ Att just dessa i svensk forskning nästan bortglömda förhandlingar präglar ett helt forskningsfält i den tyskspråkiga historievetenskapen hänger ihop med freds forskningens tidiga institutionalisering. Genom en kontinuerlig finansiering i mer än 50 år var det möjligt att tillgängliggöra källmaterial i stort omfattning. Dessutom motsvarade westfaliska fredskongressen den tyska historievetenskapens långsamma internationaliseringstendenser som strävade efter ett europeiskt perspektiv. Redan från början stod det klart att det inte var möjligt att bearbeta materialet ur ett nationellt perspektiv. Det återspeglas tydligt i konceptet som ligger till grund för källutgåvan med namnet *Acta Pacis Westphalicae*. Materialet utgavs i fyra serier med instruktioner, korrespondenser, protokoll och varia. Korrespondensserien omfattar de kejserliga, franska och svenska brevväxlingarna mellan sändebuden i Münster och Osnabrück och hoven i

23 Bodensten, Ljungberg & Östlund 2019, s. 567–568, citat s. 570.

24 Clas Theodor Odhner, *Sveriges deltagande i Westfaliska fredskongressen och grundläggningen af det svenska väldet i Tyskland*, Stockholm 1875.

25 I urval: Kerstin Abukhanfusa (red.), *Mare nostrum. Om Westfaliska freden och Östersjön som ett svenskt maktcentrum*, Stockholm 1999; Lars Ericsson (red.), *Vägen till Westfaliska freden. Sverige och trettioåriga kriget*, Lund 1998.

26 Peter Haldén (red.), *1648 – Den westfaliska freden. Arv, kontext och konsekvenser*, Lund 2011.

Wien, Paris och Stockholm i originalspråken. I variagruppern ingår framför allt sändebudens dagböcker men också viktiga dokument från själva fredsförhandlingarna och arkivmaterial från staden Münster. Projektets första volym som publicerades 1962, presenterar de franska, svenska och kejsarliga diplomaternas instruktioner till förhandlingar i Westfalen. Protokollserien dokumenterar förhandlingsförloppet ur de tyska riksständernas olika perspektiv. Sammantaget publicerades mer än 40 volymer med arkivmaterial från de westfaliska fredsförhandlingarna.²⁷ Band som kommit ut i tryck till och med 2008 är digitalt tillgängliga på plattformen APW digital som utöver själva texter erbjuder en sökfunktion som möjliggör att söka i alla volymer på plattformen samtidigt samt en kronologi över fredshandlingarna och korta biografier över de sändebud som var närvarande i Westfalen och andra viktiga personer i kongressens kontext.²⁸

Westfaliska fredskongressen har gjort en imponerande karriär som forskningsämne sedan mitten av 1900-talet, då den fortfarande bedömdes som negativt i traditionen av den så kallade borussiska historievetenskapen, som förespråkade en teleologisk uppfattning av historia inriktad på en tysk enhetsstat under preussisk styrelse. Dess utveckling hindrades enligt borussiska historiker genom att westfaliska freden stärkte riksständernas rättigheter gentemot kejsaren och på det sättet manifesterade det tyska rikets splittring, vilket förde med sig politisk svaghet. Så sent som 1959 sammanfattade Fritz Dickmann forskningsläget beträffande westfaliska freden i den första omfattande moderna avhandling om westfaliska freden som fortfarande anses som ett standardverk inom den tyskspråkiga forskningen: 1600- och 1700-talens enhälliga beröm för denna fred gav vika för lika enhälligt fördömande.²⁹

Materialet som ingår i serien *Acta Pacis Westphalicae* ligger till grund för den tyskspråkiga tidigmoderna fredsforskningen. Själva källutgåvan är unik, eftersom de alla flesta stora tyska källutgåvorna som Reichstagsakten som presenterar material på tysk-romerska riksdagar³⁰ eller *Briefe und Acten zur Geschichte des Dreißigjährigen Krieges* som samlar brev och handlingar beträffande trettioåriga kriget fokuserar inte på fred.³¹ Historikern Christoph Kampmann tolkar det som ett uttryck för ointresset som under

27 En översikt över alla volymer som publicerades sedan 1962 inom serien *Acta Pacis Westphalicae*: http://pax-westphalica.de/apw-svg/apw_publiciert.html (2022-01-24). Om detta projekt: Maximilian Lanzinner, "Das Editionsprojekt der Acta Pacis Westphalicae", *Historische Zeitschrift* 298:1 (2014).

28 <https://apw.digitale-sammlungen.de> (2022-01-30).

29 Fritz Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, 7. uppl., Münster 1998.

30 <https://www.reichstagsakten.de/> (2022-02-01).

31 *Briefe und Acten zur Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, sedan 1870.

1800-talet och 1900-talets första hälft rådde bland historiker beträffande fred och fredsrelaterade teman. Därutöver lyfter han fram att källutgåvor som presenterar material från andra tidigmoderna fredsförhandlingar än westfaliska fredskongressen saknas.³² Det måste anses som ett stort hinder för den historiska fredsforskningen, och det kan tjäna som förklaring varför den fortfarande främst fokuserar på de westfaliska förhandlingarna. Ingång till någon annan fredskongress genom tryckt material finns det inte i samma utsträckning. Ofta är det bara enskilda dokument som inkluderats i dåtida materialsamlingar som till exempel *Theatrum Europaeum*.³³ Därför har forskningen inte lika stora detaljkunskaper om någon annan tidigmodern fredskongress. En utvidgning av perspektivet sker bara så småningom trots att ytterligare källmaterial publicerades under de senaste åren. Ett projekt som konceptionellt ligger ganska nära Acta Pacis Westphalicae är källutgåvan av korrespondensen mellan kurfurste Maximilian I (1573–1651) och dess sändebud vid westfaliska fredskongressen som utges av Bayerische Akademie der Wissenschaften sedan 2000.³⁴ Hittills har fyra volymer publicerats. Det kanske mest omfattande initiativ att tillgängliggöra nytt källmaterial vid sidan av Acta Pacis Westphalicae-projektet bedrevs på Institut für Europäische Geschichte i Mainz mellan åren 2005 och 2010, när en databas om 1 800 fredstraktater från tiden mellan 1450 och 1789 upprättades. Plattformen presenterar både renskrifter av traktatstexter och länkar till digitaliseringar från arkiv eller i historiska publikationer.³⁵ Genom detta är åtminstone de tidigmoderna fredsavtalen tillgängliga. Ett liknande projekt pågår just nu på Institut für Europäische Geschichte religionshistoriska avdelning, där tidigmoderna religionsfreder samlas och kommer att presenteras digitalt.³⁶

32 Christoph Kampmann, "Friedensnorm und Sicherheitspolitik. Zur Geschichte der Friedensstiftung in der Neuzeit", i *Bündnisse und Friedensschlüsse in Hessen. Aspekte friedenssichernder und friedensstiftender Politik der Landgrafschaft Hessen im Mittelalter und in der Neuzeit*, Andreas Hedwig, Christoph Kampmann & Karl Murk (red.), Marburg 2016, s. 2.

33 *Theatrum Europaeum, oder außföhrliche und warhafftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten, so sich hin und wieder in der Welt, fürnämlich aber in Europa, und Teutschlanden, ... zugetragen haben*, 21 vol., 1635–1738.

34 Gerhard Immler & Gabriele Greindl (red.), *Die diplomatische Korrespondenz zum westfälischen Friedenskongress*, München, sedan 2000.

35 <https://www.ieg-friedensvertraege.de/> (2022-01-30).

36 <http://religionsfrieden.de/> (2022-01-30).

Det tyskspråkiga forskningsläget

”Wir kennen viele Friedensschlüsse, aber was wissen wir vom Frieden?”³⁷ Axel Gotthards fråga vad det egentligen är som vi vet om fred, ehuru vi känner många fredsavtal, ger en bra sammanfattning av det tyska forskningsläget. Volker Arnke identifierar två olika ingångar till ämnet. En forskningsriktning undersöker fred som ett etiskt grundvärde eller en utopi, den andra betraktar fred som ett politikhistoriskt eller rättshistoriskt undersökningsobjekt.³⁸ Efter att den tidigmoderna historiska fredsforskningen till en början fokuserade på fredsutopier och fredsappeller under 1950- och 1960-talen, skiftade den sitt intresse till själva fredstraktater och förhandlingar.³⁹ Här tar Gotthards utlåtande sitt avstamp. Dock följer den tyskspråkiga forskningen inte någon enhetlig tendens. Ändå kan dess teman kategoriseras i sex grupper: konkreta fredsavtal, fredsförhandlingar och kommunikation, fred i medier, fredstänkande, konkreta fredsordningar samt fredssäkrande.⁴⁰

Det är anmärkningsvärt att bara ett fåtal internationella freder vid sidan av westfaliska freden uppmärksammas av forskningen.⁴¹ Antalet ökades precis genom en antologi som undersöker östeuropeiska fredsavtal mellan medel- och nutid och kom ut i tryck i januari 2022. Bokens artiklar behandlar freden i Bautzen (1018), vapenstillestånd i Deulino (1618/1619), freden i Passarowitz (1718) samt avtalen i Brest-Litovsk och Compiègne (1918) och Prespaöverenskommelsen (2018).⁴² Med blick på tidigmoderna freder är forskningsläget inte enhetligt: Medan frederna i Nijmegen (1679), Utrecht (1713) och Aachen (1748) inte riktigt lyckades fånga historikernas intresse,⁴³

37 Gotthard 2014, s. 23.

38 Volker Arnke, *”Vom Frieden” im Dreißigjährigen Krieg. Nicolaus Schaffsbausens ”De pace” und der positive Frieden in der Politiktheorie*, Berlin & Boston 2018, s. 4–15.

39 I urval: Kurt von Raumer, *Ewiger Friede. Friedensrufe und Friedenspläne seit der Renaissance*, München 1953; Hans-Jürgen Schlochauer, *Die Idee des Ewigen Friedens. Ein Überblick über Entwicklung und Gestaltung des Friedenssicherungsgedankens auf der Grundlage einer Quellenanalyse*, Bonn 1953.

40 Dessa kategorier strukturerar också de senaste översiktsverken: Schmidt-Voges m.fl., 2010; Braun m.fl. 2011; och Dingel m.fl. 2021.

41 Se dessutom det femte avsnittet i Dingel m.fl. 2021, s. 779–1042.

42 Matthias Hardt & Marcin Woloszyn, *Ostmitteleuropäische Friedensschlüsse zwischen Mittelalter und Gegenwart. Zum 65. Geburtstag von Christian Lübke*, Dresden 2022.

43 Leopold Auer, ”Instruktion und Propositionen der kaiserlichen Gesandten bei den Nijmeger Friedensverhandlungen”, i *Theatrum Belli – Theatrum Pacis. Konflikt und Konfliktregelungen im frühneuzeitlichen Europa. Festschrift für Heinz Duchhardt zu seinem 75. Geburtstag*, Irene Dingel, Johannes Paulmann, Matthias Schnettger & Martin Wrede (red.), Göttingen 2008; Christoph Kampmann, ”Der Friede von Utrecht 1713/1714. Wende für Europa und Zäsur für Hessen”, *Hessisches Jahrbuch für Landesgeschichte* 65 (2015). Se också den äldre studie av Walter Platzhoff, ”England und der Friede von Utrecht”, *Historische Zeitschrift* 167 (1942/43); Heinz Duchhardt, ”Die Niederlande und

lade de i högre grad märke till både den pyreneiska freden som slöts 1659 mellan Frankrike och Spanien och frederna i Rijswijk (1697), Rastatt och Baden (1714). Med anledning av Rastattfredens 300-årsjubileum 2014 arrangerades en utställning på stadsmuseum i Rastatt vars innehåll också dokumenteras i en utställningskatalog, efter att redan 250-årsjubileum firades med en utställning på slottet i Rastatt.⁴⁴ 2019 publicerades dessutom en antologi om Rastattavtalet.⁴⁵ Även freden i Baden samma år undersöktes omfattande av Rolf Stücheli, dock ur ett diplomatihistoriskt perspektiv.⁴⁶ Antologin om Rijswijkavtalet som kom ut redan 1998 fokuserade främst på olika europeiska makternas politik i kontext av dessa fredsförhandlingar.⁴⁷ Den pyreneiska fredens förhistoria, samtida resonans och reception av eftervärlden diskuterades i ram av en antologi som publicerades 2010.⁴⁸ Här skönjes en utveckling som den tyskspråkiga historiska fredsforskningen genomgått under 2000-talets första decennium och som också kan ses i kontext av forskningen på westfaliska freden: medan tidigare forskning ofta betraktade fred ur ett utrikespolitiskt perspektiv och tyder den som en del av internationella relationernas historia, utvidgades forskningens fokus i början av 2000-talet och kulturhistoriska frågeställningar får mer relevans. Den kulturhistoriskt inriktade politikhistoria samt den nya diplomatihistorien gav viktiga impulser. Forskningsintresset reduceras inte längre till politiska aspekter utan börjar ägna sig åt själva fredsprocessen, fredsrelaterade tankevärldar samt fredernas efterliv.

Det blir särskilt tydligt när det gäller forskningen på westfaliska fredskongressen som rent kvantitativt utgör den största delen av den tyskspråkiga tidigmoderna fredsforskningen.⁴⁹ Länge dominerade ett traditionellt politikhistoriskt sätt att närma sig ämnet. Fokuset låg på olika förhandlingsparter och rekonstruktionen av hur fredsavtalets villkor kom till samt

der Aachener Friede (1748)", i *Heinz Duchhardt. Frieden im Europa der Vormoderne. Ausgewählte Aufsätze 1979–2011*, Martin Espenhorst (red.), Paderborn 2012.

44 Oliver Fieg (red.), *Der Friede von Rastatt. "... dass aller Krieg eine Thorheit sei". Aspekte der Lokal- und Regionalgeschichte im Spanischen Erbfolgekrieg in der Markgrafschaft Baden-Baden*, Regensburg 2014; 1714. *Frieden von Rastatt*, Rastatt 1964.

45 Oliver Fieg (red.), *Rastatt 1714 und der Traum vom Frieden*, Ostfildern 2019.

46 Rolf Stücheli, *Der Friede von Baden (Schweiz) 1714. Ein europäischer Diplomatikongress und Friedensschluß des "Ancien Régime"*, Freiburg (Schweiz) 1997.

47 Heinz Duchhardt (red.), *Der Friede von Rijswijk 1697*, Göttingen 1998; dessutom Barbara Dölemeyer, "Der Friede von Rijswijk und seine Bedeutung für das europäische Refuge", *Hugenotten 2* (2002).

48 Heinz Duchhardt (red.), *Der Pyrenäenfriede 1659. Vorgeschichte, Widerhall, Rezeptionsgeschichte*, Göttingen 2010.

49 För en utförlig översikt över forskningsläget beträffande westfaliska freden, se Goetze & Oetzel 2019.

westfaliska fredens betydelse för det internationella systemets framväxt.⁵⁰ Ett sådant perspektiv betonar framför allt fredens europeiska karaktär. Fred anses främst som krigets avslutning och den avancerar till utgångspunkt för undersökningar av det internationella systemet och föreställningar om fred och säkerhet under den tidigmoderna epoken. Under början av 2000-talet breddades perspektivet. Fredens aktörer och deras sociala relationer samt fredsskapande som process blev allt viktigare, och Gotthards fråga blir aktuell: vad vet vi om fred? Ofta känner vi namnen på diplomaterna som var inblandade i fredsförhandlingar, men det finns nästan ingen information om deras biografiska bakgrunder, deras utbildningar, yrkesliv eller sociala nätverk. Det gäller för westfaliska freden men även i ännu högre grad för fredsinitiativen som inte är lika väl utforskade. Med hänsyn till westfaliska freden utgår Magnus Ulrich Ferber ifrån att de diplomater som var närvarande i Münster och Osnabrück började etablera en särskild gemenskap på grund av sina liknande bakgrunder och delade erfarenheter i Westfalen. Ferber anser att denna gemenskap hade stort inflytande på själva fredsprocessen och var en av de faktorer som ledde till förhandlingarnas succé.⁵¹ I denna fråga behövs ytterligare forskning. Många av de westfaliska diplomaterna möttes igen vid senare tillfällen som förhandlingar om arméerna i Nürnberg 1649/50, på den tysk-romerska riksdagen (1653/1663) eller vid olika hov. Hade deras erfarenheter från Westfalen en stabiliserande påverkan på politiken och freden efter trettioåriga krigets slut?

Samtidigt med aktörerna uppmärksammades också deras föreställningsvärldar och handlingsmönster. Det inkluderar kommunikativa aspekter som stereotyper och förhandlingstekniker som fredsmedling. Mellan åren 2009 och 2012 pågick ett stort forskningsprojekt i vilket Institut für Europäische Geschichte deltog likaså som Institut für Europäische Kulturgeschichte vid Augsburgs universitet, och *Staatsgalerie Stuttgart*. Projektet syftade att undersöka språk och översättningsverksamheter inom tidigmoderna fredsprocesser i en bred mening. Konkret studerade forskarna på vilka språk tidigmoderna fredsavtal formulerades och vilka språk fredsmedlare använde sig av för att utföra sina uppgifter samt skäl för det respektive språkvalet.⁵² Därutöver undersökte projektet hur missförstånd och okunskap påverkade

50 I urval: Karsten Ruppert, *Die kaiserliche Politik auf dem Westfälischen Friedenskongress 1643–1648*, Münster 1979; Anuschka Tischer, *Französische Diplomatie und Diplomaten auf dem Westfälischen Friedenskongress*, Münster 1999; Espenhorst 2012.

51 Magnus Ulrich Ferber, "Die Gemeinschaft der Diplomaten in Westfalen als Friedenspartei", i *Warum Friedensschließen so schwer ist. Frühneuzeitliche Friedensfindung am Beispiel des Westfälischen Friedenskongresses*, Dorothee Goetze & Lena Oetzel (red.), Münster 2019.

52 Heinz Duchhardt & Martin Espenhorst (red.), *Frieden übersetzen in der Vormoderne. Translationsleistungen in Diplomatie, Medien und Wissenschaft*, Göttingen 2012.

fredsförhandlingar och hur de hanterades. Vidare försökte projektet spåra missförståndets ursprung: vilka var orsaken, otillräcklig information eller översättningsfel?⁵³ En tredje aspekt som analyserades inom projektet var hur fred och andra centrala politiska föreställningar kommunicerades under fredsprocesser.⁵⁴

Vid sidan av språk fick också själva fredsförhandlingar uppmärksamhet. Forskningen fokuserade särskilt på ceremoniella frågor.⁵⁵ Likaså undersöktes fredsmedling i större omfattning.⁵⁶ Dessutom studerades diplomaternas tankesätt med hänsyn till deras erfarenhet av skillnader och stereotyper och hur sådana erfarenheter påverkade fredsförhandlingar.⁵⁷ Alla dessa aspekter inkluderas i begreppet fredsskapande. Fredsskapande avser hur freden praktiskt kom till. Främst beskriver begreppet dock hur en repertoar av (diplomatiska) tekniker och institutioner som till exempel kongressdiplomati utvecklades.

53 Martin Espenhorst (red.), *Unwissen und Missverständnisse im vormodernen Friedensprozess*, Göttingen 2013.

54 Martin Espenhorst (red.), *Frieden durch Sprache? Studien zum kommunikativen Umgang mit Konflikten und Konfliktlösungen*, Göttingen 2012; Annette Gerstenberg (red.), *Verständigung und Diplomatie auf dem Westfälischen Friedenskongress. Historische und sprachwissenschaftliche Zugänge*, Köln, Weimar & Wien 2014.

55 I urval: Franz Bosbach, "Verfahrensordnungen und Verhandlungsabläufe auf den Friedenskongressen des 17. Jahrhunderts. Überlegungen zu einer vergleichenden Untersuchung der äußeren Formen frühneuzeitlicher Friedensverhandlungen", i Braun m.fl. 2011; Alexander Gerber, "Zeremoniell und Verfahrenspraktiken der Reichsstädte auf dem Westfälischen Friedenskongress. Studien am Beispiel der Hansestädte und Kolmars", i *Frühneuzeitliche Friedensstiftung in landesgeschichtlicher Perspektive*, Michael Rohrschneider (red.), Wien, Köln & Weimar 2020; Dorothee Linnemann, "Die Bildlichkeit von Friedenskongressen des 17. und frühen 18. Jahrhunderts im Kontext zeitgenössischer Zeremonialdarstellung und diplomatischer Praxis", i *Diplomatisches Zeremoniell in Europa und im mittleren Osten in der frühen Neuzeit*, Ralph Kauz, Giorgio Rota & Jan Paul Niederkorn (red.), Wien 2009; Niels Fabian May, *Zwischen fürstlicher Repräsentation und adeliger Statuspolitik. Das Kongresszeremoniell bei den westfälischen Friedensverhandlungen*, Ostfildern 2016.

56 I urval: Christoph Kampmann, *Arbiter und Friedensstiftung. Die Auseinandersetzung um den politischen Schiedsrichter im Europa der Frühen Neuzeit*, Paderborn 2001; Markus Laufs, "In viam pacis". *Praktiken niederländischer und päpstlicher Friedensvermittlung auf den Kongressen von Münster (1643–1649) und Nimwegen (1676–1679)*, Diss. phil., Bonn 2020 (utges i tryck 2022); Althoff 2011.

57 I urval: Michael Rohrschneider, "Tradition und Perzeption als Faktoren in den internationalen Beziehungen. Das Beispiel wechselseitiger Wahrnehmung französischer und spanischer Politik auf dem Westfälischen Friedenskongress", *Zeitschrift für historische Forschung* 29:2 (2002), s. 257–282; Lena Oetzel, "Die Leiden des alten T. Krankheit und Krankheitsdiskurse auf dem Westfälischen Friedenskongress", i Goetze & Oetzel 2019; Dorothee Goetze, "'Was grosse vermessenheit'. Die Verhandlungen der sogenannten Dritten Partei aus Perspektive der kaiserlichen Gesandten", i *Der schwierige Weg zum Westfälischen Frieden. Wendepunkte, Friedensversuche und die Rolle der "Dritten Partei"*, Volker Arne & Siegrid Westphal (red.), Berlin, München & Boston 2021.

Här överlappar historisk fredsforskning med ny diplomatihistoria. Men eftersom fredsförhandlingar var en central uppgift för tidigmoderna diplomater är det inte möjligt att separera dessa forskningsfält. Det är snarare så att diplomatihistoriska forskningsmetoder och -resultat hjälper till att nå en djupare förståelse av hur tidigmoderna fredsprocesser fungerade. Därför kan historisk fredsforskning inte beskrivas som självständig teoretisk eller metodisk ansats. Den kan i stället främst karakteriseras som ett forskningsperspektiv som ställer fred i centrum av sin verksamhet.

En annan form av kommunikation står i fokus för den tredje tematiska kategorien inom historisk fredsforskning: fredens offentliga representation i medier som tidningar, flygblad, medaljer eller konst.⁵⁸ Till och med minneskultur med fredsfester och firande av fredsjubileer tillhör denna grupp, likaså som litterära representationer av fred.⁵⁹ Under åren 2015 till 2018 genomfördes ett internationellt projekt *Dass Gerechtigkeit und Frieden sich küssen* som studerade just sådana representationer av fred i Europa under den tidigmoderna epoken. I projektet medverkade Institut für Europäische Geschichte, Germanisches Nationalmuseum i Nürnberg, Herzog August Bibliothek i Wolfenbüttel, den musikhistoriska avdelningen på Deutsches Historisches Institut i Rom och Tadeusz Manteuffel – institutionen vid polska vetenskapsakademien. Projektets resultat presenteras bland annat i form av en antologi och en digital utställning som visar hur fred och fredsrelaterade aspekter representerades i form av bilder, konst, musik och texter.⁶⁰

Studier i tidens fredstänkande är essentiella för att förstå processerna som ligger bakom fredsskapande. Freden är mer än bara krigets och våldets frånvaro. Den definieras av en stor mängd vägledande principer som normer och värderingar. Exempel på sådana principer är heder, maktbalans, men också lugn och ro samt ordning. Analyser av tidigmodernt fredstänkande innerbär undersökningar av dessa principer och hur de påverkade fredspro-

58 I urval: Michael North, "Der Friede von Oliva (1660) im Spiegel der zeitgenössischen Medaillen", i Dingel, Paulmann, Schnettger & Wrede 2018; Ulrich Rousseaux, "Friedensverhandlungen und Öffentlichkeit. Der Westfälische Friedenskongress in den zeitgenössischen gedruckten Zeitungen", i *Diplomatie, Medien, Rezeption. Aus der editorischen Arbeit an den Acta Pacis Westphalicae*, Maria-Elisabeth Brunert & Maximilian Lanzinner (red.), Münster 2010.

59 I urval: Anja Stiglic, *Ganz Münster ist ein Freudental... Öffentliche Feierlichkeiten als Machtdemonstration auf dem Münsterischen Friedenskongress*, Münster 1998; Clemens Peck, "Kriegs Ab- und Friedens Einzug. Zur diplomatischen Performativität der Friedensspiele am Nürnberger Exekutionstag", i Goetze & Oetzel 2019; Renger E. de Bruin & Alexander Jordan, "Friedensfeiern und Gedächtniskultur", i Dingel, Rohrschneider, Schmidt-Voges, Westphal & Whaley 2021.

60 <https://friedensbilder-neu.gnm.de/ausstellung> (2022-02-01); Henning P. Jürgens (red.), *Dass Gerechtigkeit und Frieden sich küssen. Repräsentationen des Friedens im vormodernen Europa*, Bonn 2021. https://perspectivia.net/receive/pnet_mods_00004278 (2022-02-01).

cesser.⁶¹ Dessa idéer låg till grund för hur fredsskapandets aktörer agerade, samt fredsförhandlingar och konkreta fredsavtal. Det betyder också att fred inte är något statiskt tillstånd utan fred förändras i samklang med att föreställningar om fred förändras. Fredsskapande innebär därför alltid en aktualisering av giltiga fredsnormer och -föreställningar.⁶² Andra frågor som diskuteras i forskningen är hur människorna såg på fred: vilket värde hade fred för dem? Axel Gotthard betonar att fred alltid haft något värde, men att detta sällan var lika absolut, det vill säga oinskränkt positivt, som vi uppfattar den i dag.⁶³ Dessa reflexioner på vad fred innebär och vilket värde den har påverkar inte bara våra forskningsresultat utan de har också inflytande på fredsförmedling till exempel på museer och skolor. Museer har ofta svårigheter att hantera fred som ämne i sina utställningar.⁶⁴ I (tyska) skolor är fredsförmedling en fast beståndsdel av läroplanen. I tyska delstaten Nordrhein-Westfalen ingår diskussionen av fredsavtal och fredsordningar i undervisning i historia på motsvarande mellanstadium och högstadium samt gymnasie.⁶⁵

Vid sidan av fredstänkande och fredsskapande har forskningen under de senaste åren allt starkare fokuserat på fredssäkrande. Frågan hur fred säkrades under tidigmodern tid och vilka instrument som utvecklades för att garantera fredens säkerhet diskuteras i regionalt, nationellt och internationellt perspektiv.⁶⁶

Det regionala perspektivet får alltmer betydelse för den tidigmoderna fredsforskningen, efter att den länge fokuserade på makronivån med westfaliska freden och andra fredskongresser som undersökningsobjekt. Exempel på en regionalhistoriskt inriktad tidigmodern fredsforskning utöver den redan nämnda antologin om Hessen är boken *Friedensordnung und machtpolitische Rivalitäten* som publicerades 2019 och belyser hur den westfaliska fredsordningen utvecklade sig i de svenska provinserna Bremen och Verden

61 I urval: Christoph Kampmann, "Gleichheit – Gleichgewicht – Dynastie. Leitvorstellungen europäischer Friedensverträge im Wandel", i Braun m.fl., "Der Ehrevolle Friede als Friedenshindernis. Alte Fragen und neue Ergebnisse zur Mächtepolitik im Dreißigjährigen Krieg", i Schmidt-Voges m.fl. 2010.

62 Goetze 2019, s. 267–268.

63 Gotthard 2014, s. 28.

64 Joachim Krüger, "Krieg und Frieden in der Perspektive des Museums", i Goetze & Oetzle 2019.

65 Peter Geiss & Peter Arnold Heuser (red.), *Friedensordnungen in geschichtswissenschaftlicher und geschichtsdidaktischer Perspektive*, Göttingen 2017.

66 Hedwig, Kampmann & Murk 2016; Guido Braun & Arno Strohmeyer (red.), *Frieden und Friedenssicherung in der Frühen Neuzeit. Das Heilige Römische Reich und Europa. Festschrift für Maximilian Lanzinner zum 65. Geburtstag*, Münster 2013; Guido Braun (red.), *Asseratio pacis. Französische Konzeptionen von Friedenssicherung und Friedensgarantie, 1648–1815*, Münster 2011.

under perioden mellan westfaliska freden och stora nordiska krigets slut.⁶⁷ Ett annat exempel är antologin *Frühneuzeitliche Friedensforschung in landesgeschichtlicher Perspektive* som utkom året därefter.⁶⁸

Sammantaget blir det tydligt vilken stor utvecklig den tyskspråkiga tidigmoderna fredsforskningen genomgått under det senaste årtiondet och hur varierande dess ämnen och frågeställningar är. Men samtidigt har den nått en sådan hög utvecklingsgrad att det kändes lämpligt att skapa en självständig översikt över fältet och det komplexa och vittspridda forskningsläget för fred i den tidigmoderna epoken som inte ingår i allmänna beskrivningar av disciplinens historia. *Handbuch Frieden in Europa der Frühen Neuzeit/ Handbook of Early Modern Peace in Europe* har antagit denna uppgift.⁶⁹

Till slut

Axel Gotthard undrade vad vi vet om tidigmodern fred. Historiska fredsforskningens potential visar sig tydligt. Forskningsresultat skapar en medvetenhet om att fredsskapande inte är något konstantverk (*l'art*) och att man inte behöver någon talang för det. Fredsskapande och -bevarande är snarare komplexa processer som påverkas av många faktorer. Men ändå är det oklart vilket inflytande särskilda faktorer har. Vilka förutsättningar måste mötas för att fredsprocesser kunde vara framgångsrika? Vad ledde till att de misslyckades? Här behövs ytterligare forskning eftersom forskningen hittills mestadels studerar framgångsrika fredsprocesser; misslyckade freder eller fredsförhandlingar uppmärksammas inte i lika utsträckning.

Den tidigmodernt inriktade tyskspråkiga freds forskning har en relativt lång tradition. Med utgångspunkt i westfaliska fredskongressen undersöker den fredens historiska dimensioner. Den inkluderar konkreta fredsavtal liksom fredsskapande, fredstänkande och fredssäkrande. Den saknar dock en teoretisk bas liksom en specifik metodik. Främst kan den karakteriseras som ett perspektiv för vilket fred blir forskningsledande.

Med hänsyn till sin institutionalisering, sin utgångspunkt och även sina forskningsintressen skiljer sig den tyskspråkiga tidigmoderna freds forskning mycket från den svenska motsvarigheten. På grund av detta finns det mycket potential för en fruktbar dialog mellan de båda ländernas forskningsfält, när vi släpper loss freds forskning.

67 Beate-Christine Fiedler & Christine van den Heuvel, *Friedensordnung und machtpolitische Rivalitäten. Die schwedischen Besitzungen in Niedersachsen im europäischen Kontext zwischen 1648 und 1721*, Göttingen 2019.

68 Rohrschneider 2020.

69 Dingel m.fl. 2021.

Summary

Early modern peace studies from a German-speaking perspective

Early modern historical peace studies is a vital field of research with a relatively long tradition in the German-speaking world. Historical peace studies concerns examining the historical dimensions of peace, including concrete peace agreements as well as peace-making, ideas of peace and securing peace. This article discusses the different developments of Swedish-speaking and German-speaking early modern peace studies with regard to its institutionalisation and points of departure. Moreover, it provides an overview of the state of research in German-speaking early modern historical peace studies. After its establishment in the 1950s, German-speaking historical peace studies has flourished since the beginning of the 2000s. This development evolved alongside a stronger emphasis on the potential of peace treaties for early modern research, which until then had primarily focused on conflicts, as well as changed research perspectives and questions shaped by cultural and historical approaches becoming increasingly relevant.

Keywords: historical peace studies, early modern history, German history, Westphalian Peace Congress